

TERMÉS

Kossuth, az első magyar populista politikus*

A cím a kétszázadik évfordulón talán egy kicsit szentségtörőn hangzik, annál is inkább, mert ha visszaemlékeznek az elmúlt 12 év magyarországi politika történetére és történéseire, a populista jelző, afféle szitokszóvá vált. A politikai jobboldaltól, a baloldaltól mindenki elmondta már, aki a parlamentáris követelményeken némileg túlemlelkedve, vagy azokat némileg meghaladottnak véelve, fejtette ki áldásos, vagy kevésbé áldásos működését Magyarországon területén. Holott a populizmus is csak egy olyan politikai stílus, mint bármely másik, ugyanúgy, ahogy a liberalizmusnak, vagy a szociáldemokráciának, vagy a konzervativizmusnak megvan a maga időben jól körülhatárolható jelentősége. Egyáltalán nem biztos, hogy feltétlenül szitokszóként kell emlegetni, hiszen Kossuth időszakában a populizmus – az én fordításomban – a *népre való apellálás a politikában* egy kicsit talán korszerűbb gondolat volt, mint mondjuk manapság, amikor vannak a parlamentáris demokráciának jól bejárattott – bár mint tudjuk azért néha meglehetősen rosszul működő – csatornái, amikor elvileg fölösleges a tömegeket nem a választásokra, hanem a választásokon kívül mozgósítani.

Az első kérdés, amiből szeretnék kiindulni: mi tette lehetővé, hogy Kossuth legyen – véleményem szerint – az első populista politikus a magyar történelemben? A válasz: Kossuth származásában, vagyis – a rossz emlékü ötvenes éveket idézve – az osztály-meghatározottságában rejlik. Kossuth ugyanis abból a kisnemesi rétegből jött, amely az akkori magyar társadalom jelentős hányadát alkotta. Ekkortájt csak Lengyelországban volt ehhez hasonló arányú a nemesség.

Ez a társadalmi réteg ugyanakkor életmódjában sok tekintetben nem nagyon különbözött attól a jobbágyi paraszti, közösségtől, amelytől csak a nemesi szabadság különböztette meg, jogilag egyébként eléggé jelentős módon. Ez a tömeg több százezer főt jelentett; ez gyakorolhatta a papi, illetve polgári renden kívül a politikai jogokat Magyarországon egészen 1848-ig. Gyakorlatilag a reformkorban is nagyjából ennek a tömegnek, ennek a rétegnek az állásfoglalásain dőlt el az 1830-as évek elejétől kezdve, hogy egy-egy országgyűlésen, az alsótáblán – ahol a nemesség képviselte magát – melyik tábor, a reformerek, vagy a konzervatívok kerülhetnek-e többségbe.

Ez a tömeg a modern politika vagy politológia tolvajnyelvén szólva, az egyszerű üzenetek népe volt, tehát a bonyolult programokra nem volt vevő. Az érdekegyesítés, vagy érdekegyeztetés, nagyon jól hangzott mondjuk a Kossuth által szerkesztett „Pesti Hírlap” hasábjain vagy a különböző vitairatokban, de ezekhez a sokszor írástudatlan köznemesekekhez, kisnemesekekhez nem mindig juthatott el. Azzal viszont választást lehetett nyerni bármelyik megyében, hogyha az egyik párt azt tűzte a zászlajára, hogy nem adózunk. Ez volt általában a konzervatívok jelszava. A másik párt azt tűzte a jelszávára, hogy Bécsből elnyomnak bennünket, és a függetlenségünket kell megőrizni. Kis leegyszerűsítéssel azt mondhatnánk, hogy az egyik fajta érvelés a nemesek mindig üres zsebére, a másik fajta érvelés pedig a nemesek szintén nem túlzottan teli fejére apellált, és ehhez képest dőltek el a politikai játszmák.

A magyar reformpolitikások többsége azonban, nagyon nehezen volt képes megbarátkozni ezzel a politikával, mert – szintén a modern magyar politológia tolvajnyelvén szólva – a többségük elitista szemléletű volt. Egy Kölcsey Ferencnek még Berzsenyi Dániel is túlságosan fokhagymaszagú volt a maga klasszikus szabású ódái és versezetei ellenére. Mit érezhetett hát akkor, amikor megjelentek a szatmári ölmosbotos kisnemesek egy-egy követválasztás al-

* A XXX. Honismereti Akadémián, Sátoraljaújhelyen, 2002. július 1-jén elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

kalmával? Nagyjából ugyanezt mondhatjuk el Deák Ferencről, aki például 1843-ban azért nem vállalja el a követséget – noha megválasztották –, mert a követválasztás alkalmával, az akkori követválasztásokon, sajnos megszokott módon, emberhalál történt Zala megyében. Batthyány Lajos csak azért nem került szembe ezzel a konfliktussal, mert ő a főrendi táblán foglalt helyet. Ugyanez mondható el Eötvös Józsefről is.

Egyetlen olyan személyisége volt a magyar politikának Kossuthon kívül, aki talán ellensúlyba lehetett volna egy ilyen populista politizálásnak, ez Széchenyi István volt. Hiszen Széchenyi az 1820-as évektől olyan presztízst tett szert a magyar közvéleményben, amely lehetővé tette volna Kossuth ellensúlyozását. Ugyanakkor Széchenyi kevés dologtól borzadt annyira, mint az efféle politizálástól, ő általában még az országgyűlési politizálást is nagyon unta, inkább elment Dunát vagy Tiszát szabályozni.

Kossuth ezzel szemben az 1830-as évek kezdetétől, és főleg az 1832–1836. évi országgyűléstől kezdve tökéletesen érzékelték ennek a nemesi társaságnak a szellemi és politikai korlátait, és tökéletesen érzékelték azt is, hogy a reformok megvalósítására csak úgy lehet nagy tábort szervezni, hogy ha megpróbálja ennek a rétegnek a szellemi színvonalához is alakítani az érvelését. Véleményem szerint többek között ez volt az egyik oka annak – a személyes meggyőződésen kívül –, hogy a társadalmi programja mellett a függetlenségi program is komoly szerepet játszott Kossuth politikai nézeteiben, programjában az 1830-as évek közepétől kezdve. Amikor az 1840-es évek elején a Pesti Hírlapban politikai szócsohöz jutott, akkor ezeket a gondolatokat már jóval nagyobb tömegek előtt tudta kifejezni. Ez a tömeg azonban még nem a misere plebs contribuens, még mindig nem a nyomorult adózó nép, hanem a populus Werbőciensis, tehát Werbőczi népe.

Az a pillanat, amikor a nemesi népről, vagy a nemesi nemzetről a tényleges népre történik az apellálás, valamikor az 1840-es évek második felében következik be. Akkor, amikor 1846-ban, Galiciában kitör egy lengyel függetlenségi mozgalom, amely a független Lengyelország helyreállítását írja a zászlajára, és ezt a lengyel függetlenségi mozgalmat az osztrák megszálló hatalom nem annyira a megszálló katonasággal, hanem sokkal inkább a nemesek saját, ukrán, illetve lengyel parasztjaival vereti le és szó szerint vereti agyon őket. Ez az az eseménysor, ami ráébreszti Kossuthot, ráébreszti a magyarországi reformerek többségét arra, hogy itt valamilyen módon a néppel is kell valamit csinálni.

Mi történjék ezzel a néppel? – teszi fel Kossuth a kérdést. Valahogyan be kell emelni az alkotmány sáncaiba, különben nagy baj lehet, különben megtörténhet, hogy bekövetkezik ugyan a paraszti népesség helyzetének valamifajta rendezése, de ebből nem Magyarország-nak, nem a magyarországi politikát eddig irányító, vagy elvileg irányító nemesi rétegnek lesz haszna, hanem csak a központi hatalomnak, amely egységes birodalomban, nem pedig önálló Magyarországon gondolkodik.

Kossuth ugyanakkor nem forradalmat akar. Meg is írja ebben az időszakban, hogy a forradalmak nappalára, gyakran a zsarnokság éje szokott bekövetkezni. Arra gondol, hogy valamilyen formában a néppel is tudatni kell, közvetett, vagy közvetlen csatornákon keresztül, hogy van egy olyan politizáló elit, amely hajlandó a nép gondjait is a maga módján figyelembe venni. 1848 márciusában érkezik el az a pillanat a februári párizsi francia forradalom kitörése után és Kossuth március 3-i felirati beszéde után, amikor lehet valamit tenni ezért a népért.

Március 15-én elindul az országgyűlés küldöttsége Pozsonyból Bécsbe a felirati javaslattal. Ugyanezen a napon, Pesten is kitör a forradalom, bár ez az európai forradalmakhoz képest nagyon is békés, mert legfeljebb ablaküvegeket törnek be, vér nem nagyon folyik és puskalövés sem dörrennek. Voltaképpen ez a forradalom már a kossuthi populista politizálásnak az egyik első megnyilvánulása, hiszen maga a forradalom is úgy kezdődik, hogy a Kossuth március 3-i felirati beszédében megfogalmazottak támogatása érdekében az ellenzék vezetői országos aláírásgyűjtési akciót akarnak indítani. Ennek az akciónak a folyamánya az, hogy március 15-én reggel a márciusi ifjak elmennek a Pilvax kávéházba, fölolvassák a Kossuth felirati javaslatának lényegét tömörítő 12 pontot, meg Petőfi Nemzeti dalát és estére azt veszik észre, hogy a fővárosban megdőlt a régi rendszer.

Ezt az akciót a kezdet kezdetén Kossuthal egyeztetették, és úgy tűnik egyeztetették azokat a tömegmozgalmakat is, amelyek 1848 március-áprilisában, mindig az éppen megfelelő pilla-

natban törtek ki Buda-Pesten: akkor, amikor az uralkodó nem hajlandó szentesíteni a független magyar felelős minisztériumról szóló törvénycikket, vagy amikor Bécsben akadékoskodnak a jobbágyfelszabadításról szóló törvények elfogadásával kapcsolatban. Olyankor Pesten mindig össze lehet rántani 10-20-30 ezer embert a Nemzeti Múzeum elé, igen hangos tiltakozással. És vidéki nagyvárosokban is a körülményekhez mérten, hasonló nagy tömegeket lehet összeszedni. Ezzel lehetett demonstrálni, hogy: egyrészt van egy törvényes hatalom, a pozsonyi országgyűlés, másrészt pedig ott van az utca hatalma, amely bármikor képes és kész megtámasztani ezeket a magyar önállósági és polgárosodási törekvéseket.

Többek között ez teszi lehetetlenné, hogy az osztrák politika, vagy a birodalmi politika erőből, fegyverrel reagáljon a magyar törekvésekre. Ugyanakkor Kossuth tökéletesen látja azt, hogy ezeket az utcai, vagy népi mozgalmakat elsősorban erődemonstrációra és nyomásgyakorlási célból szabad és kell csak fölhasználni ilyen helyzetben, de nem tűri el, hogy önálló hatalommá váljanak. Amikor Vasvári Pál és mások vezetésével megérkezik a márciusi ifjak és a pesti forradalmárok küldöttsége Pozsonyba, akkor Kossuth elmondja, hogy ő Pestet az ország szívének elismeri, de urának elismerni soha nem fogja. Kevésbé szalonképes formában pedig azt mondja, hogy aki Pesten nem fog engedelmeskedni, az lógni fog.

1848. április 11-e a Batthyány-kormány megalakulása után vége van az ilyenfajta utcai politizálásnak. Legalábbis Kossuth logikája szerint most az a feladat, hogy a törvényes forradalmat átvezessék a törvényes időszakra, illetve, hogy az áprilisi törvényeket minél teljesebb módon próbálják megvalósítani. Ám 1848. augusztus végén, szeptember elején kiderül, hogy az áprilisban létrejött alkotmányos államrendszer a hagyományos keretek között nem fog működni, hiszen az uralkodó, illetve az osztrák kormányzat nem hajlandó együttműködni a független és felelős kormánnyal és annak előbb utóbb távoznia kell a hatalomból. És Kossuth ekkor visszatér ehhez a népies és populista politizáláshoz.

Ennek egyik első megnyilvánulása már az is, hogy amikor szeptember 11-én a Batthyány-kormány beadja a lemondását – Szemere Bertalan belügyminiszter kivételével, aki csak azért marad meg miniszternek, hogy a leendő kormány kinevezését legyen aki ellenjegyzzi –, akkor Kossuth, látva a közhangulatot, és annak ellenére, hogy a kormányfő lemondása elvileg az egész kormány lemondását jelenti, visszaül a miniszteri székébe, és azt mondja: szeretné látni azt az embert, aki azt állítja, hogy neki erre nincs joga. Ezek után vagy másfél napig Szemere Bertalan mellett ő az, aki a kormányzati hatalmat gyakorolja. Ugyanakkor, amikor István nádor ismét Batthyány Lajost bizza meg a kormányalakítással, Kossuth az, aki a már-már a központi ellenőrzés alól kicsúszni látszó utcai mozgalmaknak, a radikális baloldali akcióknak megálljt parancsol és nem egy alkalommal lecsillapítja a – Batthyány lemondását és az ő miniszterelnöki kinevezését követelő – néptömegek utcai demonstrációit, egészen 1848. szeptember 24-ig.

Ugyanakkor persze érzékelteti azt is, hogy a törvényességnek is vannak bizonyos határai. Szeptember 11-én megtörtént Jellaëia horvát bán csapatainak betörése. Abban a pillanatban, amint Kossuth veszélyeztetve látja Magyarország önvédelmi harcának érdekeit, hajlandó föllülemelkedni a formális törvényesség követelményein is. Szeptember 24-én jön el az a pillanat, amikor Kossuth úgy érzi, hogy tovább képtelen játszani ezt a kettős szerepet. Ezen a napon jelenik meg a néphez intézett kiáltványa, amely aztán több ezer példányban terjed el az országban és ezen a napon, jelenti be, hogy miniszterelnöki felhatalmazással az Alföldre, toborzóútra indul. Kossuth tanulságos, hogy a beszédben elmondja: ha nem kapott volna miniszterelnöki felhatalmazást, akkor is elindult volna a toborzóútra, ami az alkotmányosság meglehetősen furcsa értelmezésére vall.

Maga a kiáltvány is nagyon érdekes és Kossuth politikai pályáján témánk szempontjából egyfajta mérföldkönek tekinthető. Az eddigi kiáltványokban mindig a magyar nemzetről volt szó. Ez az a kiáltvány, amely nem a nemzetre tehát a honlakosok összességére, hanem a népre, azaz a volt elnyomottakra, a jobbágyi, a paraszti népességre hivatkozik. Olyan ez az egész kiáltvány, mint egy népmese. Kossuth tudja, a nép szellemi színvonala is nagyjából azon a szinten áll, mint mondjuk a köznemességé, tehát hogy az egyszerű emberek egyszerű üzenetekre vevők. Mindjárt azzal kezdődik, hogy ő maga a nép javáért élt, ezért cselekedett egész életében, azaz megtörténik az azonosulás a nép ügyével. En nektek igazat szólok – mondja a népnek –, mintha a jóisten előtt állanék. Azaz a népet azonosítja a jóistennel, amivel mindjárt

transzcendentális dimenziókba emeli az egész kiáltványt. Aztán jön a szokásos függetlenségi érvelés. Háromszáz évig volt Habsburg-uralkodója Magyarországnak, az alatt 13 király ült a magyar trónon. Mindig megesküdtek a magyar törvényekre, ezeket azonban soha nem teljesítették. Ám ezt Kossuth nem a hagyományos nemesi érveléssel folytatja tovább, tehát nem a nemesi nemzet sérelmei következnek, hanem a nép sérelmei: az, hogy elvitték a nép egyszerű fiait katonának más népek elnyomására és ide más népek hasonlóan elnyomott fiait, hozták; az, hogy a nép robotolt, dézsmát fizetett, úriszék előtt volt kénytelen intézni az ügyeit, nem kapott igazi jövedelmet az általa elvégzett munka után, ugyanúgy szolga volt, mint ahogy szolga volt az föld is amit művelt. (Itt van egyfajta utalás a Petőfi Nemzeti dalára.) A nép ki volt rekesztve a szabadságból és hiába voltak olyanok, akik a nép felszabadításáért küzdöttek, ezek nem lehettek elég erősek, éppen azért, mert e nép sem volt szabad. De aztán a múlt országgyűlésen a népek számos barátai úgy döntöttek, hogy mégis csak megosztoznak a nép terheiben. Eltörlik a robotot és a dézsmát, megosztják az adófizetés, illetve a honvédelem kötelezettségeit, és azért alakítottak felelős kormányt, hogy a néptől soha többet ne lehessen elvenni a szabadságot. És azért, hogy a felelős kormány se gyakorolhasson zsarnokságot a nép felett, volt szükség a népképviselői országgyűlésre, tehát a parlamentáris reformra.

Igen ám, de miért nem következett be mindez korábban? Itt a hagyományos nemesi érvelés szellemében lehetne az európai viszonyok bonyolultságára és egyebekre hivatkozni. Kossuth azonban megint az egyszerűbb megoldást választja, s azt mondja: az volt a baj, hogy a királyt gonosz tanácsadók vették körül. Azonban 1848. március-áprilisában ezeket Bécsből elkergették. Csakhogy – folytatja – a nyáron már vissza is szívárogtak, hogy ellenünk feltűzeljék jellačićot, feltűzeljék a magyarországi nemzetiségi lakosság egy jelentős részét. A rácok irtják a magyar népet, megerősöklőlk asszonyait és így tovább. A kiáltványban ezek után egy szinte apokaliptikus látomás következik, majd jön a fölszólítás: kaszára, kapára magyar nép! Ha a nép ezt a felhívást nem fogja követni, akkor neve a földön annyit fog tenni, mint szegény és gyalázat. És megint jön egy megszemélyesítés, amely szerint a magyar akkor hiába megy haza, az asszonya undorral fog szemébe nézni, le fogja köpni, a gyerekei átkot fognak mondani a sírjára, a nemzetek között semmi lesz a neve, és így tovább. Az egész nagyon jól ki van találva, ez valóban az a szint, amit az egyszerű tömegek minden további nélkül meg tudnak érteni.

Szeptember 24-én indul el Kossuth a toborzózóra, ahol az első állomása Cegléd. Itt az újabb kutatások szerint, legalább másfél órát töltött. Az itteni beszéd a Kossuthot elkísérő Jókai feljegyzése szerint gyakorlatilag nem más, mint ennek a kiáltványnak a parafrázisa, és természetesen óriási sikert arat. Este már Nagykőrösön van, ahol mondhatatlan lelkesedés fogadja Kossuthot, és azt írja a feleségének, hogy a Tiszáig nagy valószínűséggel 20 000 főt tud összehozni a népfelkelés céljára.

Szeptember 25-én Kossuth Kecskeméten tart beszédet. Érdeemes megjegyezni, hogy egy itt átutazó császári-királyi tiszt, Leopold Kollowrat-Krakowski ezredes, a 3. huszárezred leköszönt parancsnoka az emlékirataiban megemlíti Kossuth itteni ténykedését. Kossuth itt nemcsak népfelkelési toborzó beszédet tart, hanem már folyik a honvédek toborzása is. Állítólag több honvédnek személyesen adja át a foglalt, ilyen módon személyesen avatja be őket katonának. Kollowrat-Krakowski, aki egyébként nem nagyon rokonszenvezett a magyar önállóság ügyével, azért is mondott le a huszárezred parancsnokságáról, azt írja, hogy talán soha sem létezett hasonló szóközi tehetség, és talán nem is lesz olyan egyhamar, amilyen módon ez a férfi a hazafiság címe alatt fel tudja lelkesíteni a honfitársait és eszközként használni őket, hogy Ausztria elleni véres gyűlöletének eleget tegyen. Maga az interpretáció nem valami nagy rokonszenvről tanúskodik, ugyanakkor viszont a szóközi teljesítményre vonatkozó szavak mögött egyértelmű elismerés van.

Ezen a napon Kossuth feljegyzései szerint kb. 11 000 főt sikerült mozgósítania. „A nép ezrei megesküdtek velem a nagy istenre, hogy egytől-egyig felkelnek a hazát megvédeni.” És már úgy is fogadják őt, mint a Messiást, az őt köszöntő kecskeméti clóljáróság egy tagja a nemzet megváltójának nevezi, a nép pedig csókolja a ruháját, mint egy csodatévő szentét. Szeptember 26-án Abonyban újabb szóközi sikert mondhat magáénak: a hidegnek mondott nép felgyűl, mint a villám, amikor beszél hozzá, és megesküszik, hogy fel fog kelni tömegestül. Este pedig Szolnokon van, ahonnan nagyjából ugyanezt írja: „a nép ezrenként várt és szabadítónak kiáltott ki”, vagyis itt is valóságos messiásként fogadják. Nagyjából meg is van a 12 000 fő.

Ezen a napon Kossuth visszatér Pestre. Nemcsak azért, mert az országgyűlés radikális baloldali képviselői hazahívják Lamberg Ferenc altábornagy főparancsnoki kinevezése miatt, hanem, mert amúgy is tájékozódni akart az ottani körülményekről. Nagyon tanulságos, ahogy a Lamberg féle kinevezés törvénytelenességéről szólva az országgyűlésben azt mondja, hogy ő mint a nép egyik szegény, de hű képviselője, azt javasolja, hogy ezt a küldetést mondják érvénytelennek. Itt sem a nemzetre, hanem a népre apellál. Nem a nemzet, hanem a nép képviselőjeként Kossuth 29-én visszaindul az Alföldre, 30-án már megint Kecskeméten van.

Nagyon érdekes, hogy a beszédekben állandóan a nép ezreinek a lelkesedésére, a nép nagyságára történik az utalás, ugyanakkor Kossuth tökéletesen tisztában van, hogy a nép indulatait kordában kell tartani. Erre többek között Lamberg szeptember 28-i pesti meggyilkolása is figyelmezteti őt. Tehát a megyei előjáróknak, a népfelkelési parancsnokoknak szóló különböző utasításokban, nagyon határozott és nagyon pontos utasítások vannak arra vonatkozóan, hogy milyen módon tartsák fenn a rendet, milyen módon gyakoroljanak akár haditörvénytiszteket is a kihágásokat elkövetők felett.

Szeptember 30-án az előző napi pákozdi csata következtében a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmány (amelynek Kossuth is tagja) főlölegesnek ítéli Kossuth további toborzó útját és visszahívja őt Pestre. Kecskemétről azonban Kossuth az 5000 ember helyett, akiket elindítani remélt, 8000 embert tud útnak indítani és látszik az általa küldött levelekből és a beszámolókból, hogy szinte megrészegül a saját sikerétől. Azt írja, hogy „e tősgyökeres magyar népfajnál olyan általános lelkesedésre találtam, hogy bizton mondhatom az ellenség közül egy sem fogja meglátni a Száva vizét.” Nagyon szuggesztív sorok ezek, de hát azért tudjuk, hogy az ellenség megsemmisítésére nem elég csupán a nép lelkesedése.

Október elsején Szentesen mond beszédet, és onnan már azt írja a Honvédelmi Bizottmánynak, hogy „szegény elárult hazánk jogaiból semmi ármánynak semmi árulásnak, semmi fenyegetésnek egy hajszálnyit se engedjen.” Ezt ő a népre, a nép hangulatára hivatkozva írja, azaz itt már azzal találkozik, hogy Kossuth a népre apelláló politikusként a végrehajtó hatalmat törvényesen gyakorló ideiglenes kormány esetleges lépéseit is hajlamos megkérdőjelezni. Azt írja, hogy a magyar népet elcsendesítették, s mert aludt azt hitték róla, hogy meghalt, azonban olyan, mint a pihent oroszlán, bármikor képes és kész lecsapni az ellenségeire. A nemzet képviselői a magyar nép lelkesedésében tökéletesen bízhatnak.

Október 3-án Hódmezővásárhelyen jön meg a Honvédelmi Bizottmány futára az említett üzenettel, tehát hogy Kossuth térjen vissza Pestre. Kossuth azonban megírja, hogy nem megy vissza, hiszen itt ebben a pillanatban 20 000 ember esküdött meg – inkább meghal, mint gyáván él, vagy megbocsát a hitszegőknek –, és Szegedre okvetlenülül kell mennie, mert ott várják őt mint a szabadság szavát, mint az idvezítőt. Tehát látszik az azonosulása a szereppel. „Én e tősgyökeres magyar nép erejére támaszkodva mondom, ne alkudjunk, még ha Buda-Pest elveszne is, de nem fog elveszni, e nép lelkesült erejével megmentjük a hazát, megőrökítjük szabadságát, én Isten és a nép nevében ellene mondok minden alkunak.”

Október 4-én Szegeden tartja az egyetlen, szövegszerűen is ismert alföldi toborzóbeszédét. Már maga a kezdés is nagyon ügyes. Már nem nagyon lehetne felülmúlni mindazt, amit eddig elmondott. Szegeden mégis sikerül, mert azt mondja, hogy mindenhová azért ment, hogy lelkesedést teremtsen, de Szegedre azért jött, hogy a lelkesedést szemlélje. Azaz itt a népet helyezi ön maga fölébe, akinek már ő Kossuth Lajos sem tud semmifajta lelkesedést adni. Krisztus egy kősziklára építette egyházát, én hazám szabadságát Szeged népére fogom alapozni, mondja ebben a beszédben. És itt jön az újabb remek kép – aminek, ha belegondolunk semmi értelme, de nagyon jól hangzik – „olyan hatalmasnak hiszem én a népet, hogyha felkel és összetart, a ropogva összerogyó ég boltozatait is képes fönttartani erős karjaival.” Itt már valóban nem érdemes tovább folytatni az utat. Kossuth azonban tudja, hogy ha ő maga nem is tud már eljutni a tiszántúli megyék többségébe, legalább a szavának el kell jutnia. Ezért október 5-én, felhívást intéz Bihar, Békés, Csanád és Szatmár megyékhez, amelyben készületségre szólítja fel, a helyi népet is. Október 6-án, amikor ott ő maga kénytelen visszarendelni a népfelkelést, továbbra is készenlétre szólítja fel a népet. Azonosítja magát az ügyével, mondván, hogy én nem hagyom el a magyar népet, és a magyar nép se hagyja el soha az árva hazát.

Október 7-én már Pesten van. Ezen a napon tart egy nagy beszédet a képviselőházban az október 3-i uralkodói manifesztumról, mely feloszlatta a magyar országgyűlést, törvénytelen-

nek minősítette Kossuth és társai eddigi működését. A beszédben van egy nagyon érdekes kitétel: „Ha látták volna önök, hogy nem én öntöttem lelkesedést a népbe, hanem én vettem tőlök erőt és lelkesedést, ha látták volna, hogy felhívás nélkül 20–30 ezrenként megesküdött az örökkévaló Istenre, megbosszulni minden árulást és kiáltani honunk ellenségeit, önkéntelenül is egy véleményen lennének velem, hogy tudniillik a hon el nem vesztet.” Azaz önmagában a nép lelkesedése elegendő biztosítéka a nemzet függetlenségi fenntartásának, és van egyfajta utalás a Lamberg-féle gyilkosságra is, amikor azt mondja, hogy a nép ismerni fogja a kötelességét alkalmasint többen is úgy fognak járni, mint már némelyek isteni és emberi igazság szerint jártak.

Kossuth szeptember 28-án éjjel, közvetlenül Lamberg meggyilkolása után, még a törvényesség fenntartására hívott föl, arra, hogy a történeteket mindenképpen ki kell vizsgálni. Amikor Irinyi József képviselő azt mondta, a képviselőházban, hogy a Lamberg meggyilkolásában ő legfeljebb formai hibát lát, de nem tényleges eljárási hibát, hiszen Lamberg mindenképpen bűnös volt és mindenképpen halnia kellett, akkor Kossuth még törvényességre hivatkozik. Itt október 7-én már a nép vélt igazságérzete az, ami alapvetően meghatározza Kossuth nézeteit.

Kevésbé közismert tény, és a magyar történeti szakirodalom sem nagyon vett róla tudomást, hogy Kossuthnak nem csupán két, alföldi toborzó útja volt. Volt egy harmadik toborzó útja is a Dunántúlon, amely Esztergom, Komárom, Győr és Mosonmagyaróvár érintésével egészen a Lajtaig a Jellačićot üldöző magyar sereg táboráig tartott. Ennek a toborzó útnak az állomásairól is tudjuk, hogy a nép mindenütt leírhatatlan lelkesedéssel fogadta Kossuthot. Altlólág Esztergomban az eső miatt keletkezett a Kossuth nótának a második versszaka, hogy „Esik eső karikára Kossuth Lajos kalapjára”.

Kossuth mindenütt, mint a nép embere lépett fel, ugyanakkor a köteles szerénységet is igyekezett a maga módján megtartani. Győrben, például egy nagyon szuggesztív képpel állt elő. Azt mondta a helyi nemzetőröknek, hogy jöjjenek el vele a táborba, csak tartalékseregként van rájuk szükség. Egyébként pedig meggyőződése, hogy ha a hon minden lakosa csak egyetlen egy követ emel, akkor egy kőhalom alá fogják eltemetni a haza összes ellenségét. És valóban, ha belegondolunk, hogy Magyarországnak van tízmillió lakosa, abból ötmillió kb. a felnőtt férfilakosság, ebből két és fél milliót számíthatunk a magyar oldalra, ez mind fölvesz egy darab kavicsot, jön velünk szembe ötvanezer ember, és addig-oidig szórják rájuk a követet, amíg ezt el nem temetik. Ez majdnem olyan, mint a szeptember 20-i kiáltványa, amelyben azt írja, hogy magyar hon asszonyai ássanak egy nagy gödröt Veszprém és Fehérvár között, és abba temessük el a hon összes ellenségét. Valóban, ha két és félmillió nőszemély elkezd, akkor rövid idő alatt ezt a nagy árkot meg tudják ásni, és tényleg bele lehet temetni a hon összes ellenségét. Persze más kérdés, hogy a csatamezőn ez nem feltétlenül így működik. (Hogyan viszünk oda két és félmillió embert, hogyan fogjuk őket élelmezni, s más efféle kérdések vetődnek fel.)

De a lényeg az, hogy a lelkesedés kétségkívül megvan. És amikor Kossuth október 24–25-én a lajtai táborban azt tapasztalja, hogy a hadsereg felső vezetése nem igazán pártolja a határ átlépését, Jellačić üldözését és Bécs felmentését, akkor megint körbejárja a tábort és az egyszerű katonák többségéhez, igyekszik szólni és olyan közhangulatot teremteni, amely lehetővé teszi az akciónak a további elhalasztását. Több memoár is szól erről. Egy Mezőssy László nevű Zemplén megyei önkéntes nemzetőr visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Kossuth nagyon ügyes volt, dandáronként szólt minden társasághoz, mindenütt megpróbálta kinézni magának a célközönséget. Például a zempléni önkéntes mozgó nemzetőri zászlóaljnak azt mondta, hogy a Rákócziak hazája Zemplén, a Bocskai-család is onnan ered, és hogy melleleg az ő szerény személye is Zemplénben szivta be az első levegőt, és Zemplén volt a dajkája, és ifjúkora boldogságának a tanúja. A baranyaiaknak megemlítette Mohácsot, Siklóst, a királyi tömlőcöt, szóval minden csapatnak a maga vidéke nyelvén szólt. A német tüzérekhez németül, a cseh tüzérekhez és a szlovák bakákhöz szlovákul beszélt. Kossuthért így is él hal a sereg, hát még ha katona és vezér is lenne. És nagyjából ugyanezt írják le a többi visszaemlékezők is.

Kossuth így teremt olyan közhangulatot, amely lehetővé teszi, hogy akár mindenfajta szakmai megfontolás háttérbe szorításával is megindítsák az újabb akciót. Ugyanakkor persze vannak figyelmeztető jelek. Kossuth megkérdi a haditanácson a tiszteteket, többek között

a jelenlévő Görgey Artúr ezredest, hogy mennyire tartják az ő szónoklatának a hatását, és Görgey – emlékiratai szerint – állítólag elmondja neki, hogy a táborban közvetlenül a szónoklat után nagyon sokra, a csatamezőn az ellenséggel szemben, nagyon kevésre. És Kossuth Schwachtnál október 30-án ezt kénytelen megtapasztalni, mert amikor a komáromi, győri, esztergomi, mosoni és más dunántúli nemzetőrök közé lecsapnak az első ágyúgolyók, azok hirtelen észreveszik, hogy itt bizony lőnek is. Erről nem volt szó, mondja az egyik győri nemzetőr, és társaival együtt sarkon fordul. Kossuth igyekszik eléjük kerülni a szekerekével, és azt kiabálja, hogy honfiak, álljatok meg, menjetek vissza! Mire ők fölismerik Kossuthot, megjelenik, aztán majdnem földöntik szekereitől, és futnak visszafelé egészen sokáig. Állítólag egy Bars megyei nemzetőr egy ütemben futott el egészen Nagysallóiig, amihez képest még a maratoni futó is neveltséges kezdő volt az i. e. 490-es években.

Kossuth kénytelen megtapasztalni, hogy ez a fajta metódus a csatamezőn valóban nagyon keveset ér. Ugyanakkor viszont a népre való apellálás a későbbiekben is a politikájának sajátja lesz. Nagyon fontos ebből a szempontból és mindmáig nem eléggé kutatott tényező az, hogy 1848 októberétől kezdve Kossuthhoz, mint a Honvédelmi Bizottmány elnökéhez, vagy egyszerűen csak, mint nagy honfihoz, a lakosok száza, vagy ezrei írnak különböző folyamodványokat. Akár azért, mert a levélírónak a katonák elvették az egyetlen tehenét, akár azért mert rálépett a lábára a ló, akár azért, mert egyetlen fia van, és azt akarják elvinni katonának. Ezekre a levelekre, Kossuth sokszor sajátkezü hátíratok formájában válaszol. Vagy ha nem ő, akkor a Honvédelmi Bizottmány vagy az illetékes minisztérium válaszol, de államigazgatásilag manapság már-már csodaszzerűen rövidnek tűnő idő alatt. Van úgy, hogy egy, legfeljebb két hónapon belül megszületik a válasz. (Elképzelem, hogy manapság bármelyikünk ír valamelyik minisztériumnak egy levelet, s ha három hónapon belül választ kap, akkor már oda van a gyönyörűségtől, hogy milyen gyorsan működik a magyar államigazgatás.) Gondoljunk bele, abban az időszakban háború volt, Kossuthnak és a kormányzat embereinek, kisebb gondjuk is nagyobb lehetett annál, mint hogy ilyesmivel foglalkozzanak. Nem is beszélve arról, hogy az összes magyar minisztérium – egy, a mainál többször akkora ország területén – létszámában nem érte el egyetlen átlagos mai minisztérium létszámát. Ami azt mutatja, hogy az információs társadalom sem jelenti feltétlenül az ügyintézés gyorsaságának a megnövekedését. Többek között ez is az ok, amiért ebben az időben a nép egyszerű tömegei ennyire bíznak Kossuthban.

A Kossuth-kultusz első nyomai ebben az időszakban jelennek meg. Ennek a jele az, hogy amikor január hetedikén Kossuth megérkezik Debrecenbe, akkor a Piac utcai kapunál, a neve és foglalkozása rovatba úgy jegyzik be Kossuthot, mint a magyarok Mózesét. Mint azt az ember, aki majd elviszi az ígért földjére a magyar nemzetet. Vagy amit Hunfalvy Pál képviselő jegyez fel a naplójában, hogy amikor a Kossuthot vivő kocsinak a kocsisát megkérdezik, hogy kit visz, akkor először azt mondják a kocsit kísérő huszárok, hogy az elnököt, amit nem értenek az emberek, mert ki az az elnök? És akkor a kocsis odakiáltja, hogy Kossuthot visszük. Mit kérdeznek kendtek? Mire a huszárok leszidják, hogy hát hogyan beszélhet ilyen tiszteletlen módon, és akkor a kocsis csak annyit mond: „Hát úgy neveztem, ahogy hívják.” Ennek az embernek a neve egyben a foglalkozása, egyben a címe is. Olyan ez, mintha a királyra azt mondanánk, hogy ő a király. Az ezt követő kiáltványokban és körlevelekben megint ott vannak az utalások a tősgyökeres magyar népre, amelynek az erejével és energiájának a felhasználásával, majd meg fogjuk menteni a magyar hazát.

Amikor Kossuth 1849 márciusában egymás után többször is megjelenik a magyar táborokban Tiszafürednél, Cibakházánál, majd ismét Tiszafürednél és így tovább, akkor megint nagyon jól ért az egyszerű emberek nyelvén. Leiningen-Westerburg Károly, a későbbi aradi vértanú – aki egyébként nemigen rokonszenvezett Kossuthtal – írja naplójában, hogy Kossuth Cibakházán, a katonai stílust kiválóan utánozva, mondott beszédet a különböző alakulatoknak, többek között a 19. (Schwarzenberg) sorgyalozezred harmadik zászlóalja katonáinak, akik Leiningent kiszabadították a cibakházi ütközetben a császári csapatok fogságából. És Kossuth itt megint egy kiváló érvelési formulát talál, amikor azt mondja nekik, hogy ha Leiningenért, aki a parancsnokuk mindent megtettek, akkor mennyivel inkább meg kell tenniük mindent a hazájuk szabadságáért. És még arra is van benne energia, hogy a lengyel légió katonáinak franciául beszéljen, ami Leiningen szerint teljesen fölösleges, mert csak az értelmi-

ségük ért franciául, a többségük pedig egyszerű magyarországi szlovák, akiknek inkább szlovákul kellett volna beszélni.

A népies és a populista politikának az eszközei azok a ponyvakiadványok és versezetek, amik ebben az időszakban már tömegesen jelennek meg. Többek között a Roboz István volt pápai képviselő által írt, „Kossuth Lajos imája a kápolnai csatatéren” című kiadvány, amelyet időnként manapság is hiteles Kossuth-szöveggként szoktak megjelentetni, és amely hihetetlen mennyiségben terjedt el az országban. Jómagam legalább 10-12 fajta nyomtatott példányát ismerem, és nemcsak magyarul, hanem németül, sőt még szlovákul is megjelentették, olyanyra, hogy még a császári-királyi hadvezetőséget is aggodalommal töltötte el az, hogy 1849 május-júniusában már a Dunántúlon is ott van ennek a ponyva kiadványnak a szövege.

De ilyen Sárosi Gyula elbeszélő költeménye, „A ponyvára került Aranytrombita”, amelyben a magyar függetlenségi mozgalom központi figurája szintén Kossuth Lajos. 1849 áprilisában azonban úgy tűnt, hogy nem kell többet a népre apellálni, hiszen a reguláris hadsereg is képes és kész megmenteni a hazát. Azonban amikor bekövetkezett az orosz intervenció, Kossuth megint visszatért a népies politizáláshoz.

Kossuth és Szemere Bertalan miniszterelnök 1849. június 27-én, a kormány nevében, de a kormány tudta nélkül egy kiáltványt adtak ki, amelyben egy, szinte az Armageddonra emlékeztető harca szólítják fel a népet, mondván, hogy egésze föl a házait és a termést, pusztítson el mindent az ellenség előtt. Hála istennek, a magyar nép sokkal okosabb volt annál, mint hogy ezt megfogadja, mert ez az ország pusztasággá tételén kívül mást nem eredményezett volna. És július 14-én Kossuth egy újabb kiáltványában azt írja, hogy 30 ezer főnyi tartaléksergeget fog a nép egyszerű fiából szervezni, amelynek nem csupán az lesz a célja, hogy az ellenséggel szembe szálljon, hanem hogy azokkal szemben is fellépjen, akik az ellenséggel alkuhozni próbálnának. Ennek már nem volt olyan jó visszhangja. Szintén Hunfalvy Pál naplójából tudjuk, hogy egy hődmezővásárhelyi gazda azt mondta, hogy majd bizony odaadom a fiamat, hogy a másik fiammal, aki már szolgál, verekedjék. Tehát a többség, érzekelte, hogy a népindulatokat nem kellene ilyen polgárháborús céllal fölhasználni.

Amikor 1849 júliusában a képviselőházban fölvetődött az a lehetőség, hogy a képviselőháznak magának kéne kijelölnie a magyar hadsereg fővezérét, és Szemere Bertalan miniszterelnök megírta Kossuthnak a képviselők ezen véleményét, Kossuth azt válaszolta, hogy ha a képviselőház vezéreket akar tenni, akkor azt nélküle kell tennie, s hogy aztán mi történik, az az ő, Kossuth dolga lesz, meg a népe. Azaz, a népindulatokra és a népindulatok felhasználásának lehetőségére hivatkozva igyekezett a törvényhozó hatalomnak a végrehajtó hatalomba való belenyúlását korlátozni.

A szabadságharc végén kiderült, hogy ez a fajta politizálás sem vezet sehová. Ugyanakkor Kossuth mélységesen csalódott a magyar politikai és katonai elitben. Ez az egyik magyarázata annak, hogy az 1849. szeptember 12-én a külföldi magyar diplomáciai ügynökökhöz intézett vidini levélben szinte nincs olyan volt munkatársa, akit Kossuth dicsérettel szavakkal emlegetne. Görgeyből ekkor lesz áruló, Bem és Dembinski a csatavesztések felelősei, Perczel az örök engedelten; egyedül a népet, a már szinte transzcendens magasságokba és a tényleges fogalmától már-már elszakadó magasságokba emelt népet, és a nép áldozatvállalását emeli ki.

Ő maga pedig úgy érzi, hogy annyira azonosult a néppel, hogy ez a nép csak az ő hívó szavára fog megmozdulni, amiben van is némi igazság. Ha valakinek a szavára megmozdult volna 1849 és 1867 között Magyarország népe, akkor az kétségkívül Kossuth Lajos lett volna. Az 1867. évi kiegyezés után ennek a fajta politizálásnak teljesen megszűntek a lehetőségei. Magyarország visszatért a parlamentáris rendszerhez, és Kossuth is tudta, hogy az a parlamenti ellenzék, amelyik az ő nevére hivatkozik, nem feltétlenül azonosul az ő eszméivel. És emiatt megint egyfajta populista politizálást folytatott akkor, amikor nem a napi politikába elegyedett bele, hanem a különböző törvényhatóságok, honvédegyesületek, olvasóegyletek, ilyen-olyan függetlenségi körök üzeneteire mindig nagy és hosszú nyílt levelekben, üzenetekben válaszolt, amelyek ugyan nem tartoztak a szabályos politizálás körébe, ugyanakkor befolyásolni tudták a magyarországi mindennapi politikai közhangulatot, és ilyen módon támogatták a Kossuth által még mindig legjobbnak tartott függetlenségi, vagy félfüggetlenségi politizálást.

Visszatérve már most az előadás címére, nevezhetjük-e Kossuthot az első magyar populista politikusnak? Azt hiszem, hogy minden további nélkül. Azonban azt is hangsúlyozni szeretném, hogy ennek a fajta politikálásnak, a tényleges határait Kossuth nagyon is jól ismerte, és csak akkor nyúlt ezekhez az eszközökhöz, amikor a parlamentáris politizálásnak a lehetőségeit vagy kimerültni látta, vagy pedig akkorának ítélte az országra leselkedő veszélyt, hogy az már lehetetlenné teszi, sőt, kimondottan felelőtlenségnek minősíti csupán a szabályos eszközök használatát. Azt hiszem, hogy ezt minden mai és leendő magyar populista politikusnak is érdemes lenne figyelmébe ajánlani.

Hermann Róbert

Változások herceg Batthyány Fülöp enyingi uradalmában (1806–1870)*

A hatalmas, köztörténeti, katonai, diplomáciai és egyháztörténeti szempontból egyaránt jelentős emberi teljesítményeket felmutató Batthyány-család hercegi ágának egy, a hitbizományi védelem alá nem vont uradalmával, az enyingi uradalommal mástól évtizeden át foglalkoztam. Kandidátusi disszertációm ezen gazdaság szántóföldi növénytermesztését, állattenyésztését, valamint a munkaerő kérdését dolgozta fel. A levéltári munkában elsősorban Zimányi Vera írásai és Farkas Gábor sokirányú segítsége, valamint a Magyar Országos Levéltár, illetve a Fejér Megyei Levéltár munkatársainak és a Szent István Király Múzeum, valamint a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár könyvtárosainak segítőkész munkája szolgálta eligazodásomat. Külön köszönet illeti Berta Annamáriát kutatási eredményeinek rendelkezésemre bocsátásáért.

Munkám fő adatbázisát a Fejér Megyei Levéltárban található, publikálatlan és feldolgozatlan, 1989 folyamán a családi levéltárak közé sorolt, (jelzete: FML XIII.-3-b.) 53 doboznyi, illetve „A Batthyány uradalom mérnöki hivatalának mappái” jelzetű iratanyag adta.

Helyben természetesen csak a gazdálkodás mindennapjaira, az uradalmon belüli ügyekre vonatkozó iratanyag maradt. Ezt ma, miután megmaradt és egyben maradt, nagy értéknek tekinthetjük, ám tudni kell azt, hogy minden fontos okirat (oklevél, szerződés, leírás, térkép, tervrajz, főkönyv stb.) a körmendi családi levéltárba került. E családi levéltár részlegesen, több sérülés után ma a Magyar Országos Levéltárban, jól feltárt állapotban kutatható.

Az 1603-ban grófi, majd 1764-ben elsőszülöttekre örökíthető birodalmi hercegi rangot nyert Batthyány-család hercegi ága előbb gr. Strattmann Eleonóra (1672–1741) alsó-ausztriai birtokaira, majd 1746-ban a Körmennd és Inta (Vas megye), Kanizsa és Homokkomárom (Zala megye), valamint Ludbreg (Varasd megye) központtal szervezett uradalmakra, illetve a bécsi és a budai házakra, valamint a Vas megyei örökös főispáni tisztségre fiágon örökíthető elsőszülöttségi hitbizományt, azaz majorátust alapított. E két hatalmas hitbizomány örökösei a Batthyány-Strattmann névvel megkülönböztetett hercegek voltak.

A második hitbizomány alapítója II. Ádám (1662–1703) és Strattmann Eleonóra (1672–1741) fia, I. Lajos (1696–1765) 1751-től Magyarország nádora tisztét töltötte be. Ő volt Magyarország utolsó nemzeti nádora. A hercegi rangot öccse, Károly nyerte, aki II. József és II. Lipót császárok nevelője volt, ő kapta a Vas megyei örökös főispáni címet is. Neki azonban nem maradt fia, így a hercegi rang és a hitbizományi öröklés rendje is I. Lajos utódait érintette. A legidősebb fiú, III. Ádám helyett második fia, Batthyány József (1727–1799) – 1776-tól esztergomi érsek, 1778-tól bíboros – kormányozta a hitbizományi védelem alá nem tartozó birtokokat. Ezért találkozunk az ő hagyományaival és nevével az enyingi uradalom kezelését illetően is. III. Ádám a hitbizományi birtokigazgatást 1777-ben fiának, II. Lajosnak (1753–1806) adta át, aki 1799-től, nagybátyja, József halála után az összes családi birtokot, tehát az enyingit

* A cikk szerzőjének a székesfehérvári Kodolányi János Főiskolán 2002. április 4-én megtartott főiskolai tanári székfoglaló előadása.